

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

*«Հայաստանի Հանրապետության մարզերում գործող
կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի
գործունեության ու զարգացման համար խնդրո առարկա
հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման
մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտները»
հետազոտության արդյունքների վերլուծություն և
ամփոփում*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ	2
ԳԼՈՒԽ I. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՄՓՈՓ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ	3
ԳԼՈՒԽ II. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	5
1. Տնտեսավարող սուբյեկտների կազմակերպա-իրավական տեսակը	5
2. Կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի գործունեության վայրը (ըստ ՀՀ մարզերի)	5
3. Աշխատողների թվաքանակը	6
4. Կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի՝ բանկերի կամ այլ ֆինանսական (վարկային) կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող բիզնեսի վարկավորման ծառայություններից օգտվելու մատչելիության պարզաբանում	6
5. Գործունեության ոլորտը	6
6. Պետական գրանցման ընթացակարգեր	7
7. Գործունեության արտոնագրումը և լիցենզավորումը	7
8. Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորումը	8
9. Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստումը	8
10. Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	9
11. Հարկային վարչարարություն	9
12. Մաքսային կարգավորում	10
13. Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումների իրականացում	11
ԳԼՈՒԽ III. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԸՍՏ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐԻ	12

Առևտուր	12
Ծառայություններ	14
Արդյունաբերություն	16

ԳԼՈՒԽ IV. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԸՍՏ ՀՀ ՄԱՐԶԵՐԻ 20

1. Արագածոտնի մարզ	20
2. Արարատի մարզ	22
3. Արմավիրի մարզ	24
4. Գեղարքունիքի մարզ	26
5. Լոռու մարզ	28
6. Կոտայքի մարզ	30
7. Շիրակի մարզ	32
8. Սյունիքի մարզ	34
9. Վայոց Ձորի մարզ	36
10. Տավուշի մարզ	38

ԳԼՈՒԽ V. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 40

ԳԼՈՒԽ I. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՄՓՈՓ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ

ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարությունը նպատակ ունենալով բացահայտել ՀՀ մարզերում կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի գործունեության ու զարգացման համար խնդրո առարկա հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտները մշակել է հարցաթերթ, որը շրջանառության մեջ է դրել «Հայաստանի փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման ազգային կենտրոն» հիմնադրամն (Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ) իր մարզային մասնաճյուղերի կողմից և իրականացրել է հետազոտություն:

Հետազոտության ընթացքում իրականացվել է դիտարկում (հարցում) ՀՀ մարզերում առևտրի, ծառայությունների և արդյունաբերության ոլորտներում տնտեսական գործունեություն իրականացնող 248 տնտեսավարող սուբյեկտների (կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի՝ ըստ տարբեր կազմակերպա-իրավական կարգավիճակների) շրջանում: Փաստորեն իրականացվել է հետազոտության արդյունքների վերլուծություն և ամփոփում ըստ տնտեսական գործունեության ոլորտների և ՀՀ մարզային բաշխվածության:

Սույն հետազոտության ընթացքում մասնավորապես դիտարկվել է ՀՀ մարզերում գործող կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի գործունեության ու զարգացման համար խնդրո առարկա հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտներն ու տնտեսական գործընթացները (պետական գրանցում, տնտեսական գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում, հիգիենիկ և համաճարակային կարգավորում, ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում, հարկային և մաքսային վարչարարություն (կարգավորում), ֆինանսական (վարկային) կազմակերպություններից նպաստավոր պայմաններով ֆինանսական միջոցների ձեռք բերում, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ շփումների իրականացում, այդ թվում էլեկտրոնային կապի միջոցով և այլն):

Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ ըստ ՀՀ տնտեսության առանձին ոլորտների և բնագավառների օրենսդրական և իրավական կարգավորման

գործընթացների բարելավման ուղղությամբ ՀՀ կառավարության կողմից ձեռնարկված քայլերը տվել են իրենց դրական արդյունքները:

Հետազոտությանը մասնակից կազմակերպությունների ներկայացուցիչները և անհատ ձեռնարկատերերը հիմնականում նշել են հիշյալ գործընթացների բարելավման ուղղությամբ ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվող տնտեսական քաղաքականության (բարեփոխումների գործընթացի) արդյունավետության և թափանցիկության մասին:

Մինչդեռ հարցվածների շրջանում կան նաև այնպիսիները, որոնք դեռևս դժգոհ են ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունից (տնտեսական բարեփոխումներից), մասնավորապես պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտներում և բնագավառներում իրականացվող տնտեսական գործընթացներից (պետական գրանցում, տնտեսական գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում, հիգիենիկ և համաճարակային կարգավորում, ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում, հարկային և մաքսային վարչարարություն (կարգավորում), ֆինանսական (վարկային) կազմակերպություններից նպաստավոր պայմաններով ֆինանսական միջոցների ձեռք բերում, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ շփումների իրականացում, այդ թվում էլեկտրոնային կապի միջոցով և այլն):_

Այդուհանդերձ, հարկ է հատուկ ուշադրություն դարձնել ինչպես սույն հետազոտության ընթացքում ուսումնասիրված ոլորտներին և բնագավառներին, այնպես էլ սույն հետազոտության մեջ չդիտարկված տնտեսական գործունեության ոլորտների և բնագավառների կարգավորման գործընթացների իրականացմանն՝ ուղղված երկրում գործարար միջավայրի բարելավմանը և տնտեսական գործունեության համար առավել նպաստավոր պայմանների ապահովմանը, որն իր հերթին կնպաստի երկրում զբաղվածության աստիճանի և բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը՝ ապահովելով կայուն տնտեսական աճ երկարաժամկետ կտրվածքով:

Ամփոփված հարցաթերթիկների, ինչպես նաև հետազոտության արդյունքների վերլուծության հիման վրա առաջադրվել է համապատասխան առաջարկությունների փաթեթ:

ԳԼՈՒԽ II. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Տնտեսավարող սուբյեկտների կամակերպա-իրավական տեսակը

1. Անհատ ձեռնարկատեր՝ 119,
2. Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն՝ 109 կազմակերպություն,
3. Բաց բաժնետիրական ընկերություն՝ 8 կազմակերպություն,
4. Փակ բաժնետիրական ընկերություն՝ 4 կազմակերպություն,
5. Արտադրական կոոպերատիվ՝ 5 կազմակերպություն,
6. Այլ կազմակերպություն՝ 1 կազմակերպություն,
7. Երկու կազմակերպություն այս մասում նշագրում չեն կատարել:
Հարցման 2 մասնակից այս բաժնում նշագրում չեն կատարել:
Ընդամենը 248 կազմակերպություն:

Վերոնշյալ ցանկից երևում է, որ հարցման մասնակիցների մոտ 48.0%-ը կազմում են անհատ ձեռնարկատերերը, իսկ ՍՊԸ-երը՝ համապատասխանաբար 44.0%:

2. Կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի գործունեության վայրը (ըստ ՀՀ մարզերի)

Մարզ	Հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակը
------	---

Գեղարքունիք	14
Արագածոտն	9
Արարատ	11
Արմավիր	11
Լոռի	72
Սյունիք	57
Տավուշ	11
Վայոց Ձոր	36
Շիրակ	15
Կոտայք	12
Ընդամենը	248

3. Աշխատողների թվաքանակը

Հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից 45-ում (18.0%) գրանցված են մեկական աշխատողներ, 49-ում՝ (19,8%) 2-ական, 31-ում՝ (12,5%) 3-ական, 24-ում՝ (9,7%) 4-ական, 32-ում՝ (12,9%) 5-ական, իսկ 67-ում՝ (27.1%) 5-ից ավելի աշխատողներ:

4. Կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի՝ բանկերի կամ այլ ֆինանսական (վարկային) կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող բիզնեսի վարկավորման ծառայություններից օգտվելու մատչելիության պարզաբանում

Հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից 128 կամ 51.6%-ը օգտվում են բիզնեսի վարկավորման ծառայություններից, իսկ 120 տնտեսավարող սուբյեկտ (կամ 48.4%-ը) այդ ծառայություններից չի օգտվում հետևյալ պատճառներով՝

1. Բարձր տոկոսադրույք – 84 հարցման մասնակից,
2. Գրավի բացակայություն - 19 հարցման մասնակից,
3. Ժամկետի ստորություն – 42 հարցման մասնակից,

4. Այլ պատասխաններ են նշել – 27 հարցման մասնակից:

* Հարցման մասնակիցների զգալի մասը նշել են մեկից ավելի պատճառներ:

Հարկ է նշել, որ վերջին տարիներին զգալիորեն նվազել են բիզնեսի վարկավորման տոկոսադրույքները, միաժամանակ զգալիորեն աճել է վարկերի տրամադրման տևողությունը: «Գրավի բացակայության և/կամ անբավարարության» խնդիրը մասամբ լուծում է ստանում Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ի կողմից ՓՄՁ պետական աջակցության տարեկան ծրագրերի շրջանակներում որպես ծրագրային միջոցառում ընդգրկված «ՓՄՁ սուբյեկտներին վարկային երաշխավորությունների տրամադրման ծրագրի»՝ հիմնականում ՀՀ մարզերում (առավելապես հեռավոր և սահմանամերձ բնակավայրերում) իրականացման շնորհիվ:

5. Գործունեության ոլորտը

Հարցման մասնակիցների 29.4 % կամ 74 տնտեսավարող սուբյեկտ ներկայացնում են արդյունաբերության ոլորտը, առևտրի ոլորտը համապատասխանաբար՝ 29.1% կամ 72 տնտեսավարող սուբյեկտ, ծառայությունների ոլորտը համապատասխանաբար՝ 33.1% կամ 82 տնտեսավարող սուբյեկտ, արդյունաբերություն և առևտուր համապատասխանաբար՝ 1.6% կամ 3 տնտեսավարող սուբյեկտ, ծառայություններ և առևտուր համապատասխանաբար՝ 4.4% կամ 11 տնտեսավարող սուբյեկտ, արդյունաբերություն, առևտուր և ծառայություններ համապատասխանաբար՝ 0.4% կամ 1 տնտեսավարող սուբյեկտ, հարցման թվով 5 մասնակից կամ 2.0% այս բաժինը չի լրացրել:

6. Պետական գրանցման ընթացակարգեր

Պետական գրանցման ընթացակարգերից բողոքել են 44 հարցման մասնակից կամ 17.7%-ը, որոնցից 15-ը՝ պետական գրանցման տուրքերի դրույքաչափերից, 13-ը՝ արհեստական բարդություններից, 3-ը՝ կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներից, 2 մասնակից նշել են այլ պատճառներ: Հարցման 4 մասնակից

գանգատվել են միաժամանակ պետական տուրքերի դրույքաչափերից և արհեստական բարդություններից, 2 մասնակից՝ միաժամանակ պետական տուրքերի դրույքաչափերից, արհեստական բարդություններից և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներից, 5 մասնակից՝ արհեստական բարդություններից և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներից:

7. Գործունեության արտոնագրումը և լիցենզավորումը

Գործունեության արտոնագրման և լիցենզավորման ընթացակարգերից բողոքել են 54 հարցման մասնակից կամ 21.8%-ը, որոնցից 10-ը՝ պետական գրանցման տուրքերի դրույքաչափերից, 15-ը արհեստական բարդություններից և/կամ ձգձգումներից, 2-ը՝ կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներից, 3 մասնակից նշել են այլ պատճառներ: Հարցման 12 մասնակից գանգատվել են միաժամանակ պետական տուրքերի դրույքաչափերից և արհեստական բարդություններից և/կամ ձգձգումներից, 5 մասնակից՝ միաժամանակ պետական տուրքերի դրույքաչափերից, արհեստական բարդություններից և/կամ ձգձգումներից և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներից, 3-ը մասնակից՝ միաժամանակ արհեստական բարդություններից և/կամ ձգձգումներից և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներից: Հարցման մասնակիցներից 4-ը չեն նշել պատճառներից որևէ մեկը:

8. Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում

Հիգիենիկ և համահամաճարակային կարգավորման ընթացակարգերից բողոքել են 40 հարցման մասնակից կամ 16.1%-ը:

Ստորև բերված աղյուսակ 1-ում տրված է բողոքների բաշխվածքը:

Բովանդակություն	Բողոքողների թվաքանակը (մասնակից)
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր	9
Արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ	1
Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	12
Այլ	0
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր, արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ	3
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր, արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	5
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	6

Հարցման 4 մասնակից չի նշել պատճառներից որևէ մեկը:

9. Ստանդարտացումը և համապատասխանության հավաստումը

Ստանդարտացման և համապատասխանության հավաստման ընթացակարգերից բողոքել են 28 հարցման մասնակից կամ 11.3%-ը:

Ստորև բերված աղյուսակ 2-ում տրված է բողոքների բաշխվածքը:

Բովանդակություն	Բողոքողների թվաքանակը (մասնակից)
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր	9
Արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ	9
Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	5
Այլ	0
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր, արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ	2
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր, արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1
Արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1

Հարցման մեկ մասնակից չի նշել պատճառներից որևէ մեկը:

10. Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունից զանգատվել են 33 հարցման մասնակից կամ 13.3%-ը:

Ստորև բերված աղյուսակ 3-ում տրված է բողոքների բաշխվածքը:

Բովանդակություն	Բողոքողների թվաքանակը (մասնակից)
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր	13
Արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ	10
Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	0
Այլ	0
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր, արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ	3
Պաշտոնական վճարների դրույքաչափեր, արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	3
Արհեստական բարդություններ և/կամ ձգձգումներ և կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	3

Հարցման մեկ մասնակից չի նշել պատճառներից որևէ մեկը:

11. Հարկային վարչարարություն

11.1 Հարցման մասնակիցներին տրվել են մի շարք հարցադրումներ հարկային վարչարարության և դրույքաչափերի առնչությամբ: Այդ հարցադրումների պատասխանները ներկայացված են աղյուսակի տեսքով:

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	58	82	45	58
2	Հարկային վարչարարություն	60	73	57	53

Հարցման 5 մասնակից չի ներկայացրել իր տեսակետը հարկային դրույքաչափերի և հարկային վարչարարության վերաբերյալ:

11.2 «Գնահատեք հարկային վարչարարությանն առնչվող հետևյալ հարցերը (1-խնդիր չէ, 2-մեծ խնդիր է, 3-միջին խնդիր է, 4-խնդիր է)» բաժինը հարցման մասնակիցները լրացրել են հետևյալ կերպով՝

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է	Չեն լրացրել
1	Հարկերի հաշվարկ	158	16	42	25	7
2	Հարկային ձևեր, լրացում	153	11	49	29	6
3	Վճարման մեթոդներ	171	17	33	21	6
4	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	140	28	50	25	5
5	Ստուգումներ և աուդիտ	99	55	44	40	10
6	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	83	50	48	55	12
7	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	98	59	34	44	13

12. Մաքսային կարգավորում

12.1 «Գնահատեք մաքսային կարգավորմանը առնչվող հետևյալ հարցերը (1-խնդիր չէ, 2-մեծ խնդիր է, 3-միջին խնդիր է, 4-խնդիր է)» բաժինը հարցման մասնակիցները լրացրել են հետևյալ կերպով՝ ըստ ներմուծման և արտահանման ուղղվածության: Այս հարցադրմանը պատասխանել են 50 տնտեսավարող սուբյեկտ:

		Ներմուծում			
1	Արհեստական բարդություններ	23	6	4	11
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	17	4	13	11
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	16	8	6	14
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	20	7	5	14
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	9	13	8	15

		Արտահանում			
1	Արհեստական բարդություններ	12	3	5	12
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	9	2	12	9
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	9	6	5	12
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	11	5	5	13
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	8	6	4	16

13. Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումների իրականացում

Հարցման մասնակիցներից 97-ը օգտվում են ինտերնետից, որից 84-ը ցանկություն են հայտնել պետական մարմինների հետ շփումները իրականացնել էլեկտրոնային կապի միջոցներով:

ԳԼՈՒԽ III. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԸՍՏ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐԻ

1. Առևտուր

1.1 Հարցման մասնակիցներից 72-ը կամ 29.0%-ը ներկայացնում են առևտրի ոլորտը: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է առևտրի ոլորտը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող-ների թվաքանակը /ոլորտի տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակի նկատմամբ, %
Պետական գրանցման ընթացակարգեր	72	10	13.8

Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	72	10	13.8
Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	72	6	8.3
Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	72	6	8.3
Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	72	7	9.2
Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	72	37	51.4
Ինտերնետի մատչելիություն	72	20	27.8

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն առևտրի ոլորտը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների 51.4%-ի համար, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն ընդամենը տնտեսավարող սուբյեկտների 27.8%-ի համար, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության (ոլորտը կարգավորող օրենքներ, դրանցում կատարվող փոփոխություններ և այլն) մատչելիության հարցում:

1.2 Ոլորտը ներկայացնող առևտրային կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափերը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպով՝

	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
Հարկերի դրույքաչափեր	14	32	8	17
Հարկային վարչարարություն	16	24	10	21

Հարցման 1 մասնակից չի ներկայացրել իր տեսակետը հարկերի դրույքաչափերի և հարկային վարչարարության վերաբերյալ:

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է	Չեն լրացրել
1	Հարկերի հաշվարկ	46	6	13	6	1
2	Հարկային ձևեր, լրացում	44	2	18	7	1

3	Վճարման մեթոդներ	51	7	7	6	1
4	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	40	11	15	5	1
5	Ստուգումներ և աուդիտ	27	15	9	18	3
6	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	23	16	12	19	2
7	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	35	16	9	9	3

1.3 Ոլորտը ներկայացնող առևտրային կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը մաքսային կարգավորումը (ըստ ներմուծման և արտահանման) որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպով՝

Ներմուծում

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	8	3	0	4
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	4	2	5	4
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	6	4	1	4
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	6	1	4	5
5	Զիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	2	6	3	4

Արտահանում

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	4	0	0	3
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	2	0	2	4
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	2	3	0	3
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	3	0	2	3
5	Զիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	2	1	1	4

Աղյուսակից երևում է, որ ոլորտը ներկայացնող հարցման մասնակիցների գերակշիռ մասն իր գործունեության ընթացքում չի առնչվել մաքսային կարգավորման ընթացակարգերին:

2. Ծառայություններ

2.1 Հարցման մասնակիցներից 82-ը կամ 33.0%-ը ներկայացնում են ծառայությունների ոլորտը: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է ծառայությունների ոլորտը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ստորև ներկայացվող ոլորտներից (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիության խնդիրներից:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող-ների թվաքանակը/ ոլորտի տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքա-նակի նկատմամբ, %
Պետական գրանցման ընթացակարգեր	82	16	19.5
Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	82	22	26.8
Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	82	19	23.2
Մտանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	82	6	7.3
Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	82	14	17.1
Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	82	43	52.4
Ինտերնետի մատչելիություն	82	35	42.7

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն ծառայությունների ոլորտը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների 52.4%-ի համար, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն տնտեսավարող սուբյեկտների 42.7%-ի համար, ինչը նույնպես խոչընդոտ է

հանդիսանում տեղեկատվության (ոլորտը կարգավորող օրենքներ, դրանցում կատարվող փոփոխություններ և այլն) մատչելիության հարցում:

2.2 Ոլորտը ներկայացնող առևտրային կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափերը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպով՝

	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
Հարկերի դրույքաչափեր	23	24	14	20
Հարկային վարչարարություն	19	30	14	18

Հարցման 1 մասնակից չի ներկայացրել իր տեսակետը հարկերի դրույքաչափերի և հարկային վարչարարության վերաբերյալ:

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է	Չեն լրացրել
1	Հարկերի հաշվարկ	50	4	16	11	1
2	Հարկային ձևեր, լրացում	43	4	23	11	1
3	Վճարման մեթոդներ	54	5	15	7	1
4	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	45	7	16	13	1
5	Ստուգումներ և աուդիտ	30	22	18	11	1
6	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	29	15	15	19	4
7	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	22	24	12	21	3

2.3 Ոլորտը ներկայացնող առևտրային կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը մաքսային կարգավորումը (ըստ ներմուծման և արտահանման) որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպով՝

Ներմուծում

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	5	1	1	3
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	5	1	4	2
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	5	1	2	4
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	5	3	0	5
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	5	2	0	6

Արտահանում

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	3	1	1	5
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	2	0	5	2
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	3	1	2	4
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	3	2	0	5
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	3	1	0	6

Աղյուսակից երևում է, որ ոլորտը ներկայացնող հարցման մասնակիցների գերակշիռ մասն իր գործունեության ընթացքում չի առնչվել մաքսային կարգավորման ընթացակարգերին:

3. Արդյունաբերություն

3.1 Հարցման մասնակիցներից 73-ը կամ 29.5%-ը ներկայացնում են արդյունաբերության ոլորտը: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է արդյունաբերության ոլորտը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ստորև ներկայացվող ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիության խնդիրներից:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների թվաքանակը/ ոլորտի տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակի նկատմամբ, %
Պետական գրանցման ընթացակարգեր	73	15	20.5
Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	73	19	26.0
Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	73	12	16.4
Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	73	12	16.4
Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	73	8	11.0
Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	73	43	58.9
Ինտերնետի մատչելիություն	73	29	39.7

Այդուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն արդյունաբերության ոլորտը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների 58.9%-ի համար, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն տնտեսավարող սուբյեկտների ընդամենը 39.7%-ի համար, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության (ոլորտը կարգավորող օրենքներ, դրանցում կատարվող փոփոխություններ և այլն) մատչելիության հարցում:

3.2 Ոլորտը ներկայացնող առևտրային կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափերը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպով՝

	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
Հարկերի դրույքաչափեր	18	19	21	14
Հարկային վարչարարություն	19	15	28	10

Հարցման 1 մասնակից չի ներկայացրել իր տեսակետը հարկերի դրույքաչափերի և հարկային վարչարարության վերաբերյալ:

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է	Չեն լրացրել
1	Հարկերի հաշվարկ	52	3	10	6	2
2	Հարկային ձևեր, լրացում	55	2	6	8	2
3	Վճարման մեթոդներ	52	4	9	6	2
4	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	43	5	18	6	1
5	Ստուգումներ և աուդիտ	34	13	16	8	2
6	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	25	17	16	11	4
7	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	33	15	10	11	4

3.3 Ոլորտը ներկայացնող առևտրային կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը մաքսային կարգավորումը (ըստ ներմուծման և արտահանման) որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպով՝

Ներմուծում

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	9	2	1	3

2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	5	1	4	4
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	5	1	2	6
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	8	2	1	3
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	2	3	4	4

Արտահանում

		Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	4	1	2	2
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	3	1	5	3
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	4	0	2	5
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	5	2	2	4
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	2	4	2	5

Աղյուսակից երևում է, որ ոլորտը ներկայացնող հարցման մասնակիցների գերակշիռ մասն իր գործունեության ընթացքում չի առնչվել մաքսային կարգավորման ընթացակարգերին:

ԳԼՈՒԽ IV. ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԸՍՏ ՀՀ ՄԱՐԶԵՐԻ

1. ՀՀ Արագածոտնի մարզ

1.1 ՀՀ Արագածոտնի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 9 տնտեսավարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 1.1 Տնտեսվարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	9	0	0.0
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	9	1	11.1
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	9	1	11.1
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	9	0	0.0
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	9	0	0.0
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	9	6	66.7
7	Ինտերնետի մատչելիություն	8	2	25.0
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	7	7	100.0

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն ՀՀ Արագածոտնի մարզում հարցմանը մասնակցած տնտեսվարող սուբյեկտների 66.7%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի են ընդամենը 25.0%-ին, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության (ոլորտը կարգավորող օրենքներ, դրանցում կատարվող փոփոխություններ և այլն) մատչելիության հարցում, իսկ էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփման ցանկություն են հայտնել բոլոր այս հարցին պատասխանած մասնակիցները:

1.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 1.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
---	-------	------------------------	---------------------	-------------	---------------	---------

1	Հարկերի դրույքաչափ	9	0	2	5	2
2	Հարկային վարչարարություն	9	1	0	5	3
3	Հարկերի հաշվարկ	9	2	2	3	2
4	Հարկային ձևեր, լրացում	9	2	1	3	3
5	Վճարման մեթոդներ	9	4	3	1	1
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	9	7	2	0	0
7	Ստուգումներ և աուդիտ	9	4	4	0	1
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	9	2	0	2	5
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	8	5	2	1	0

1.3 ՀՀ Արագածոտնի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսվարող սուբյեկտներից ընդամենը մեկն է լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը և պատասխանել է հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 1.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	0	0	0	1
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

Աղյուսակ 1.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների	Խնդիր չէ	Մեծ	Միջին	Խնդիր
---	-------	--------------	----------	-----	-------	-------

		թվաքանակը		խնդիր է	խնդիր է	է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	1	0
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	0	0	0	1
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	1	0
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	1	0
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

2. ՀՀ Արարատի մարզ

2.1 ՀՀ Արարատի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 11 տնտեսավարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 2.1 Տնտեսավարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	11	3	27.3
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	11	0	0.0
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	11	5	45.5
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	11	1	9.1
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	11	0	0.0
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	11	6	54.5
7	Ինտերնետի մատչելիություն	11	4	36.4
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	10	7	70.0

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների 54.5%-ին, ինչը խոչընդոտում է

դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն ընդամենը 36.4%-ին, որը ցածր ցուցանիշ է և խոչընդոտ է տեղեկատվության մատչելիության հարցում:

2.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 2.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	10	5	1	2	2
2	Հարկային վարչարարություն	10	3	3	1	3
3	Հարկերի հաշվարկ	10	7	1	1	1
4	Հարկային ձևեր, լրացում	10	7	1	1	1
5	Վճարման մեթոդներ	10	8	1	0	1
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	11	5	1	2	3
7	Ստուգումներ և աուդիտ	10	3	4	2	1
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	10	3	4	0	3
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	8	6	2	0	0

2.3 ՀՀ Արարատի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսվարող սուբյեկտներից չորսն են լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը և պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 2.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	3	2	1	0	0
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	3	2	0	1	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	3	2	0	1	0
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	3	2	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	3	2	1	0	1

Աղյուսակ 2.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների	Խնդիր չէ	Մեծ	Միջին	Խնդիր
---	-------	--------------	----------	-----	-------	-------

		թվաքանակը		խնդիր է	խնդիր է	է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	0	0	0	0	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	0	0	0	0	0
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

Աղյուսակից երևում է, որ մարզի տնտեսվարող սուբյեկտները առնչվել են մեծ մասամբ ապրանքների արտահանման հետ, այլ ոչ թե ներմուծման:

3. ՀՀ Արմավիրի մարզ

3.1 ՀՀ Արմավիրի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 11 տնտեսվարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսվարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 3.1 Տնտեսվարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	11	2	18.2
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	11	3	27.3
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	11	1	0.0
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	11	1	9.1
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	11	1	9.1
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների	11	7	63.6

	մատչելիություն			
7	Ինտերնետի մատչելիություն	11	6	54.5
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	7	7	100.0

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսվարող սուբյեկտների 63.6%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն ընդամենը 54.5%-ին, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության մատչելիության հարցում:

3.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 3.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	11	0	6	5	0
2	Հարկային վարչարարություն	11	0	3	6	2
3	Հարկերի հաշվարկ	11	6	0	1	4
4	Հարկային ձևեր, լրացում	11	1	1	4	5
5	Վճարման մեթոդներ	11	7	0	1	3
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	11	0	7	4	0
7	Ստուգումներ և աուդիտ	11	1	4	5	1
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	11	1	2	8	0
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	11	1	5	3	2

3.3 ՀՀ Արմավիրի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսվարող սուբյեկտներից ընդամենը մեկն է լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որը ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել է նույնատիպ:

Աղյուսակ 3.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	1	0	0
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	0	0	1	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	1	0
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

Աղյուսակ 3.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	1	0	0
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	0	0	1	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	1	0
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

4. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզ

4.1 ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 14 տնտեսվարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսվարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 4.1 Տնտեսվարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
---	--	--	---	--

			թվաքանակը	
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	14	5	35.7
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	12	6	50.0
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	14	5	35.7
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	11	5	45.4
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	11	4	36.4
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	13	5	63.6
7	Ինտերնետի մատչելիություն	14	8	57.1
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	11	8	72.3

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսվարող սուբյեկտների 63.6%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն 57.1%-ին, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության մատչելիության հարցում:

4.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 4.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	14	2	7	2	3
2	Հարկային վարչարարություն	14	4	2	7	1
3	Հարկերի հաշվարկ	14	6	0	7	1
4	Հարկային ձևեր, լրացում	14	10	1	3	0
5	Վճարման մեթոդներ	14	10	0	3	1
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	14	5	2	4	3

7	Ստուգումներ և աուդիտ	13	10	1	0	2
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	12	5	2	2	3
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	13	9	1	1	2

4.3 ՀՀ Գեղարքունիքի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից ընդամենը երկուսն են լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որոնք ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 4.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	2	0	1	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	2	0	0	1	1
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	2	0	1	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	2	1	0	0	1
5	Զիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	2	0	0	1	1

Աղյուսակ 4.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	0	0	1	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Զիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

5. ՀՀ Լոռու մարզ

5.1 ՀՀ Լոռու մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 72 տնտեսվարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսվարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 5.1 Տնտեսվարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	71	5	7.0
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	71	9	12.7
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	70	4	5.7
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	68	3	4.4
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	70	10	14.3
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	72	39	54.2
7	Ինտերնետի մատչելիություն	72	29	40.3
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	60	42	70.0

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսվարող սուբյեկտների 54.2%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն 40.3%-ին, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության (ոլորտը կարգավորող օրենքներ, դրանցում կատարվող փոփոխություններ և այլն) մատչելիության հարցում:

5.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 5.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	20	24	8	16	24
2	Հարկային վարչարարություն	26	23	12	8	23
3	Հարկերի հաշվարկ	48	5	9	4	5
4	Հարկային ձևեր, լրացում	48	2	12	5	2
5	Վճարման մեթոդներ	48	6	7	6	6
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	46	8	9	4	8
7	Ստուգումներ և աուդիտ	28	17	10	9	17
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	22	12	16	16	12
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	25	11	15	15	11

5.3 ՀՀ Լոռու մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից 24-ն են լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որոնք ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 5.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	22	15	2	1	4
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	23	9	4	6	4
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	21	10	3	4	4
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	24	11	5	3	5
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	23	4	9	4	6

Աղյուսակ 5.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների	Խնդիր չէ	Մեծ	Միջին	Խնդիր
---	-------	--------------	----------	-----	-------	-------

		թվաքանակը		խնդիր է	խնդիր է	է
1	Արհեստական բարդություններ	12	7	0	2	3
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	13	4	2	5	2
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	13	5	1	3	4
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	13	5	3	1	4
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	13	4	2	1	6

6. ՀՀ Կոտայքի մարզ

6.1 ՀՀ Կոտայքի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 12 տնտեսավարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 6.1 Տնտեսավարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	12	7	58.3
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	11	3	27.3
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	12	1	8.3
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	12	3	25.0
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	12	5	41.7
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	12	8	66.7
7	Ինտերնետի մատչելիություն	11	7	63.6

8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	10	6	60.0
---	---	----	---	------

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսավարող սուբյեկտների 66.7%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն 63.6%-ին, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության մատչելիության հարցում:

6.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 6.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	12	2	4	4	2
2	Հարկային վարչարարություն	12	1	1	4	6
3	Հարկերի հաշվարկ	12	8	1	1	2
4	Հարկային ձևեր, լրացում	12	10	0	0	2
5	Վճարման մեթոդներ	12	9	0	0	3
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	12	7	2	0	3
7	Ստուգումներ և աուդիտ	12	3	2	1	6
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	11	4	2	1	4
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	11	5	1	2	3

6.3 ՀՀ Կոտայքի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից ընդամենը մեկն է լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որը ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել է հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 6.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	0	0	0	1
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

Աղյուսակ 6.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	0	0	0	1
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	0	1
4	Ժաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

7. ՀՀ Շիրակի մարզ

7.1 ՀՀ Շիրակի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 15 տնտեսավարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 7.1 Տնտեսավարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)

1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	15	0	0.0
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	15	4	26.7
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	15	1	6.7
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	15	1	6.7
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	15	3	20.0
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	15	7	46.7
7	Ինտերնետի մատչելիություն	14	2	14.3
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	14	14	100.0

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսվարող սուբյեկտների 46.7%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն ընդամենը 14.3%-ին:

7.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 7.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	15	1	3	2	9
2	Հարկային վարչարարություն	14	2	3	6	3
3	Հարկերի հաշվարկ	15	10	3	2	0
4	Հարկային ձևեր, լրացում	15	11	2	2	0
5	Վճարման մեթոդներ	15	9	2	3	1
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	15	8	1	2	4
7	Ստուգումներ և աուդիտ	15	7	1	5	2

8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	14	3	7	2	2
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	14	3	4	3	4

7.3 ՀՀ Շիրակի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից ընդամենը երեքն են լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որոնք ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 7.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	2	0	1	1	0
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	2	1	0	0	1
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	2	0	1	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	2	1	1	0	0
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	2	0	0	2	0

Աղյուսակ 7.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	2	0	1	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	3	1	0	1	1
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	3	1	1	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	3	1	1	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	3	0	0	2	1

8. ՀՀ Սյունիքի մարզ

8.1 ՀՀ Սյունիքի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 57 տնտեսավարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական

ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 8.1 Տնտեսվարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	57	20	35.1
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	57	26	45.6
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	57	17	29.8
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	57	8	14.0
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	57	11	19.3
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	57	33	57.9
7	Ինտերնետի մատչելիություն	57	33	57.9
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	38	24	63.0

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսվարող սուբյեկտների 57.9%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն 57.9%-ին:

8.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 8.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	57	10	20	11	16
2	Հարկային վարչարարություն	57	3	23	8	23
3	Հարկերի հաշվարկ	57	29	1	17	10
4	Հարկային ձևեր, լրացում	57	20	2	22	13
5	Վճարման մեթոդներ	57	34	4	14	5
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	57	21	3	25	8
7	Ստուգումներ և աուդիտ	57	3	19	17	18
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	57	5	19	13	20
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	57	6	27	8	16

8.3 ՀՀ Սյունիքի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից 11-ն են լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որոնք ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 8.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	11	5	0	2	4
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	11	4	0	4	3
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	11	3	3	0	5
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	11	5	1	2	3
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	11	3	3	1	4

Աղյուսակ 8.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
---	-------	------------------------	----------	-------------	---------------	---------

1	Արհեստական բարդություններ	10	5	0	1	4
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	9	2	0	3	4
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	10	2	4	0	4
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	10	4	1	2	3
5	Զինավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	10	3	3	1	3

9. ՀՀ Վայոց Ձորի մարզ

9.1 ՀՀ Վայոց Ձորի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 36 տնտեսվարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսվարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 9.1 Տնտեսվարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	36	0	0.0
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	36	0	0.0
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	36	6	16.7
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	36	3	8.3
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	35	1	2.9
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	36	16	44.4
7	Ինտերնետի մատչելիություն	36	33	91.7
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	35	15	42.9

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսվարող սուբյեկտների 44.4%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն 91.7%-ին, ինչը լուրջ խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության մատչելիության հարցում:

9.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 9.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	36	14	13	4	5
2	Հարկային վարչարարություն	36	16	12	4	4
3	Հարկերի հաշվարկ	36	33	2	1	0
4	Հարկային ձևեր, լրացում	36	34	1	1	0
5	Վճարման մեթոդներ	36	34	1	1	0
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	36	33	2	1	0
7	Ստուգումներ և աուդիտ	36	33	2	1	0
8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	36	33	2	1	0
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	36	29	5	1	1

9.3 ՀՀ Վայոց Ձորի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսվարող սուբյեկտներից ընդամենը երկուսն են լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որոնք ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 9.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	1	0	0
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	0	0	0	0	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	0	0	0	0	0
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	0	0	0	0	0
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	0	0	0	0	0

Աղյուսակ 9.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	2	0	1	1	0
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	2	1	0	1	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	1	0	0	0
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	2	1	0	1	0
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	2	1	1	0	0

10. ՀՀ Տավուշի մարզ

10.1 ՀՀ Տավուշի մարզում հարցման մասնակիցների թիվը կազմել է 11 տնտեսավարող սուբյեկտ: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված է մարզի տնտեսավարող սուբյեկտների համար խոչընդոտ հանդիսացող պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող հետևյալ ոլորտները (բացի հարկային վարչարարության և մաքսային կարգավորման ոլորտներից), ինչպես նաև վարկավորման և ինտերնետ ծառայությունների մատչելիությունը:

Աղյուսակ 10.1 Տնտեսավարող սուբյեկտների խոչընդոտները ըստ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտների

N	Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կարգավորվող ոլորտը	Տվյալ հարցին պատասխանած սուբյեկտների թվաքանակը	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատող սուբյեկտների	Ոլորտը որպես խոչընդոտ գնահատողների տոկոսը, (%)
---	--	--	---	--

			թվաքանակը	
1	Պետական գրանցման ընթացակարգեր	11	2	18.2
2	Գործունեության արտոնագրում և լիցենզավորում	11	2	18.2
3	Հիգիենիկ և հակահամաճարակային կարգավորում	11	0	0.0
4	Ստանդարտացում և համապատասխանության հավաստում	10	3	30.0
5	Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	11	0	0.0
6	Բիզնեսի վարկավորման ծառայությունների մատչելիություն	11	6	54.5
7	Ինտերնետի մատչելիություն	11	6	54.5
8	Էլեկտրոնային կապի միջոցով պետական մարմինների հետ շփումներ իրականացնելու ցանկություն	7	7	100.0

Աղյուսակից երևում է, որ բիզնեսի վարկավորման ծառայությունները մատչելի չեն մարզը ներկայացնող տնտեսվարող սուբյեկտների 54.5%-ին, ինչը խոչընդոտում է դրանց զարգացմանը: Ինտերնետ ծառայությունները մատչելի չեն 54.5%-ին, ինչը նույնպես խոչընդոտ է հանդիսանում տեղեկատվության մատչելիության հարցում:

10.2 Մարզը ներկայացնող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը հարկերի դրույքաչափը և հարկային վարչարարությունը որպես խոչընդոտ դիտարկելու հարցին պատասխանել են հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 10.2 Հարկային վարչարարության խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ (մասնակից)	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Հարկերի դրույքաչափ	11	4	2	2	3
2	Հարկային վարչարարություն	11	4	3	4	0
3	Հարկերի հաշվարկ	11	9	1	0	1
4	Հարկային ձևեր, լրացում	11	10	0	1	0
5	Վճարման մեթոդներ	11	8	0	3	0
6	Հաշվետվությունների և վճարումների հաճախականություն	11	8	0	3	0
7	Ստուգումներ և աուդիտ	11	7	1	3	0

8	Հարկային պահանջների վերաբերյալ թարմ տեղեկատվության մատչելիություն	11	5	1	3	2
9	Ոչ օրինական պահանջ հարկերի կանխավճարի համար	11	9	1	0	1

10.3 ՀՀ Տավուշի մարզից հարցմանը մասնակցած տնտեսավարող սուբյեկտներից ընդամենը մեկն է լրացրել հարցաթերթի մաքսային կարգավորմանը առնչվող կետերը, որը ներմուծման և արտահանման վերաբերյալ հարցադրումներին պատասխանել է հետևյալ կերպ՝

Աղյուսակ 10.3 Ներմուծման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	1	0	0	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

Աղյուսակ 10.4 Արտահանման խնդիրների բացահայտում

N	Խնդիր	Սուբյեկտների թվաքանակը	Խնդիր չէ	Մեծ խնդիր է	Միջին խնդիր է	Խնդիր է
1	Արհեստական բարդություններ	1	0	0	0	1
2	Լրացուցիչ թղթաբանություն	1	1	0	0	0
3	Կաշառք տալու ուղղակի կամ անուղղակի պահանջներ	1	0	0	0	1
4	Պաշտոնյաների ոչ բավարար գործիմացություն	1	0	0	0	1
5	Չհիմնավորված բարձր հսկիչ գների սահմանում	1	0	0	0	1

ՉԼՈՒԽ V. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հաշվի առնելով սույն հետազոտության արդյունքները, երկրում գործարար միջավայրի բարելավման և տնտեսական գործունեության համար առավել նպաստավոր պայմանների ապահովման նպատակով առաջարկվում է.

1. Բացառել հետագա հարկային պարտավորությունների համար կանխավճարների գանձումը:
2. Վերանայել և/կամ հստակեցնել ավելացված արժեքի հարկի վերադարձման գործընթացը, որը հնարավորություն կտա տնտեսավարող սուբյեկտներին որոշակի ժամանակահատվածում հետ ստանալ վճարված գերավճարները՝ դրանք այլ, մեծամասամբ հարկային պարտավորություններին հաշվանցում կատարելու փոխարեն:
3. Վերանայել և/կամ հստակեցնել այն նվազագույն սահմանը, որի կիրառումը հնարավորություն կտա բացահայտելու այն տնտեսավարող սուբյեկտներին, որոնք իրավունք ունեն գործելու պարզեցված հարկով:
4. Հստակեցնել տնտեսավարող սուբյեկտների պետական գրանցման համակարգը՝ նվազագույնի հասցնելով տնտեսավարող սուբյեկտների պետական գրանցման ժամանակահատվածը և հնարավորինս վերացնելով այդ գործում դեռևս առկա բյուրոկրատական քաշքշուկները:
5. Համապատասխան (այլընտրանքային) միջոցներ ձեռնարկել՝ հնարավորություն ընձեռելով հեռանկարային (արտահանման ներուժ ունեցող) տնտեսավարող (հիմնականում ՓՄՁ) սուբյեկտներին մուտք գործելու արտաքին շուկաներ:
6. Վերանայել և/կամ հստակեցնել հարկային և մաքսային գործընթացները, մասնավորապես հարկային և մաքսային վարչարարության (կարգավորման) ընթացակարգերը (անհարկի հարկային ստուգումներ հարկային մարմինների (տեսուչների) կողմից և նրանց կողմից հարկային օրենսդրության տարամեկ-նաբանությունների բացառում, մաքսային ձևակերպումների և մաքսազերծման

ընթացակարգեր և այլն) և դրանցում հաճախակի կատարվող փոփոխությունները՝ դրանք տնտեսավարող սուբյեկտների համար առավել մատչելի և հասանելի դարձնելու ուղղությամբ (ներառյալ համապատասխան ինտերնետային կայքերում ինտերակտիվ հաղորդակցման հնարավորությունների ապահովումը):

7. Պարբերաբար վերանայել տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեությանն անմիջականորեն առնչվող օրենսդրական ակտերը, հիմնականում հարկային և մաքսային օրենսդրությունները, ինչպես նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից համակարգվող (կարգավորվող) ոլորտներում և բնագավառներում իրականացվող տնտեսական գործընթացները՝ ժամանակի հրամայականին համահունչ:
8. Համապատասխան (այլընտրանքային) միջոցներ ձեռնարկել՝ տնտեսավարող սուբյեկտների համար ֆինանսավորման (վարկավորման) աղբյուրները հասանելի դարձնելու և դրանցից նպաստավոր (մատչելի) պայմաններով ֆինանսական միջոցներ ձեռք բերելու ուղղությամբ:
9. Համապատասխան միջոցներ ձեռնարկել ոչ բանկային ֆինանսական կառույցների (անկախ վարկային բյուրոներ, վարկային միություններ ու հիմնադրամներ և այլն) գործունեության համար համապատասխան օրենսդրական և իրավական դաշտ ապահովելու ուղղությամբ:
10. Որպես տնտեսավարող սուբյեկտների համար ֆինանսավորման (վարկավորման) այլընտրանքային աղբյուր դիտարկել ոչ բանկային ֆինանսական կառույցները և համապատասխան միջոցներ ձեռնարկել այդ կառույցներից տնտեսավարող սուբյեկտների համար նպաստավոր պայմաններով երկարաժամկետ ֆինանսավարում (վարկավորում) ապահովելու ուղղությամբ: